

В. Ф. Столяров, д.е.н., проф.

ORCID 0000-0002-4399-7117

e-mail: stolyarovvf@ukr.net,

ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ,

В. І. Островецький, к.е.н.

докторант

ORCID 0000-0003-3985-5236

e-mail: v.ostrovetskyy@gmail.com,

В. В. Столярова, доктор

філософії в галузі економіки

ORCID 0000-0002-9483-5126

e-mail: antoshka_2007@ukr.net,

Інститут фізичної економіки
ім. С. А. Подолінського, м. Київ

ІСТОРИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИТОКИ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ МЕТРОЛОГІЇ ЦИКЛІЧНОСТІ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Вступ. Метрологія циклічності розвитку національного господарства при впровадженні англосаксонської моделі ринкової економіки передбачала, по-перше, чітке методологічне визначення функціональних ознак статистичних циклів і, по-друге, прийомів і методів статистичного виміру динаміки процесів та результатів коливань соціально-економічної активності населення і первинних суб'єктів господарювання.

Гносеологічний аналіз історико-концептуальних витоків виміру циклічності розвитку національного господарства суверенної і незалежної України має базуватись на однозначності визначення термінів його глосарію та вихідних положень на глобальному, національному, регіональному і місцевому рівнях, а також на первинному рівні розподілу суспільної праці – на рівні первинних суб'єктів господарювання (підприємства і об'єднання).

Кількісно-якісне визначення сутності і змісту відповідних індикаторів і показників виміру циклічності сприятимуть достовірній оцінці об'єктивних факторів виникнення і подолання соціально-

© Видавець Інститут економіки промисловості НАН України, 2024

© Видавець Академія економічних наук України, 2024

економічних коливань розвитку на різних рівнях вітчизняного та міжнародного ринкового середовища.

Глобальні фінансові ринки та світові геополітичні події, впливаючі на національні, регіональні і місцеві економічні цикли (або ділові бізнес-цикли первинних суб'єктів господарювання) можуть призвести до виникнення синхронних (у часі та за змістом) соціально-економічних коливань на різних рівнях вітчизняного і міжнародного розподілу світової суспільної праці. Тому, суб'єкти господарювання повинні мати можливості самостійно розробляти власні стратегії стійкого стабільного розвитку з урахуванням параметрів циклів розвитку для забезпечення отримання власного прибутку.

Тобто, суб'єкти господарювання, які відстежують взаємозв'язок між своєю продуктивністю та бізнес-циклами, мають можливість стратегічного планування свого розвитку, щоб захиститись від наближення спаду та позиціонуватись для отримання максимальної вигоди від майбутнього економічного розширення.

Постановка проблеми узагальнення інтернаціональних знань щодо циклічності розвитку національних економік. Мета статті.

Серед науковців-аналітиків і економістів-практиків, що визначили і розвинули розуміння циклічної економіки на основі закономірностей економічного розширення, стабілізації та скорочення згідно розроблених ними теорій, моделей та алгоритмів аналітичних досліджень, передусім, доцільно виділити Джона Мейнарда Кейнса. Його основоположна праця «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей» (1936) заклала основу так званої кейнсіанської ринкової економіки. Він наголошував на провідній ролі сукупного попиту в економічних циклах і виступав за державне втручання, щоб згладити ці цикли за допомогою фіскальної та монетарної політики [1].

Йозеф Шумпетер у своїх роботах про економічний розвиток і бізнес-цикли «Ділові цикли: теоретичний, історичний і статистичний аналіз капіталістичного процесу» (1939) ввів поняття «творчого руйнування», за якою старі галузі та економічні структури руйнуються та замінюються новими, що чисельно детермінує економічні цикли [2]. Концепція творчого руйнування, описує, як інновації та технологічний прогрес призводять до руйнування старих галузей промисловості і створення нових, стимулюючи виникнення економічних циклів.

Провідна фігура монетаристської школи економічної думки Мільтон Фрідман стверджував, що зміни в пропозиції грошей є ос-

новною причиною економічних коливань і виступав за постійне, передбачуване збільшення пропозиції грошей, щоб уникнути виникнення циклів. Основною працею М. Фрідмана визнається «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867-1960» (1963), яку написано у співавторстві з Анною Шварц [3].

Артур Ф. Бернс і Уеслі С. Мітчелл зосереджувалися на статистичному вимірюванні та аналізі бізнес-циклів, розробляючи методи, які використовуються й сьогодні. Основою положено у вивченні економічних циклів вважається їхня книга «Вимірювання бізнес-циклів» (1946) [4].

Фін Е. Кідланд і Едвард С. Прескотт у своїй впливовій статті «Час будувати та сукупні коливання» (1982) [5] представили теорію реального ділового циклу (RBC – Real Business Cycle), яка пояснює економічні коливання реальними шоками – змінами в технології чи продуктивності, а не монетарними факторами.

Хайман Мінський запропонував «Гіпотезу фінансової нестабільності», яка передбачає, що фінансові ринки за своєю суттю є нестабільними та схильними до бульбашок і спадів, що сприяє економічним циклам. Основною його працею про фінансову нестабільність та її вплив на економічні цикли вважається книга «Стабілізація нестабільної економіки» (1986) [6].

Запропонована Хайманом Мінським гіпотеза фінансової нестабільності припускає, що фінансові ринки за своєю суттю є нестабільними, що призводить до циклів підйому та падіння. У періоди економічної стабільності фінансові установи беруть на себе більший ризик, що зрештою призводить до фінансових криз і економічних спадів.

Роберт Дж. Гордон у своїх дослідженнях зосереджувався на продуктивності, інфляції та економічному зростанні. Він вивчав взаємозв'язок між зростанням продуктивності, інфляцією та економічними циклами, сприяючи розумінню того, як ці фактори впливають на економічні коливання [7].

Багато досліджень про фінансові цикли та їх макроекономічні наслідки здійснив Клаудіо Боріо, економіст Банку міжнародних розрахунків (BIS). Він фокусує основну увагу на роль фінансових факторів, таких як кредитні цикли та ціни на активи, у стимулюванні економічних коливань і криз [8; 9].

Сучасні автори та їхні команди, розвиваючи концепції циклічної економіки, надають комплексний погляд на циклічну економіку, досліджуючи як макроекономічні показники, так і більш локалізовані фактори, що впливають на різні регіони та сектори. Їхній аналіз

допомагає зрозуміти складності та рушійні сили економічних циклів у поточному глобальному контексті.

Вальтер Стахель (Стахел, Штахель) вважається піонером у дослідженні циклічної економіки, завдяки своїй пропаганді та роботам про подовження життєвого циклу продукту та про економічні переваги циклічної системи [10, 11].

Кейт Раворт у своїх роботах, у тому числі у книзі «Економіка пончиків» підкреслює потребу в економіці, яка поважає екологічні межі та підтримує соціальні основи, що ґрунтуються на принципах циклічної економіки [12].

Макростратег Джухі Дхаван аналізує вплив жорсткої монетарної політики, фіскальних коригувань і геополітичних ризиків на економічний цикл, наголошуючи на важливості ефективності та скорочення витрат для компаній, які стикаються з складним економічним середовищем.

Дослідницька діяльність команди Oxford Economics зосереджена на ключових проблемах розвитку міст, в тому числі, щодо впливу циклічних коливань та структурних зрушень на ВВП, зайнятість і споживчі витрати, а також взаємозв'язків міграції, демографії та ринку нерухомості із економічними циклами [13].

Постійною темою для дебатів цих авторів є місце розташування міст та оцінка ринків житла у своїх національних економічних циклах. Обговорюються також інші, більш структурні фактори, зокрема міграція та демографія, оскільки вони сприяють або перешкоджають соціально-економічному зростанню в населених пунктах.

Економісти Fidelity Internation розвивають концепцію циклічної рецесії, аналізуючи стійкість споживачів і компаній, фіскальну політику та коригування процентних ставок та розглядають альтернативні сценарії [14].

На жаль, практично відсутні визначення сутності і змісту циклічності розвитку перехідних економік від планово-директивних до ринкових методів господарювання колишніх республік Радянського Союзу. Межі інституалізації суверенних національних економік в умовах глобалізації до цих пір також не визначені. Незалежні держави-республіки, впроваджуючи англосаксонську модель ринкової економіки, розмістилися на осі інтернаціональних знань по лінії Лондон-Вашингтон.

В сучасних умовах глобалізації національної економіки виникають специфічні особливості методологічно-методичного та ін-

формаційно-статистичного забезпечення метрології виміру циклічності розвитку вітчизняного господарства.

В зв'язку з різноманітністю інтернаціональних знань щодо метрології розвитку циклічності ринкових економік метою статті є систематизація історико-концептуальних положень статистичного виміру циклічності розвитку національного господарства з одночасним становленням і укріпленням економічної суверенності і державної незалежності України.

Однією з робочих гіпотез методологічного аналізу статті щодо визначення часових меж циклічності розвитку на рівні первинних суб'єктів господарювання розглядається: підвищення організаційно-технічного рівня виробництва суб'єктів господарювання на підставі нових інноваційних рішень, які призводять до зростання продуктивності праці на 1% та одночасному зниженню собівартості продукції або послуги на 0,3-0,5%.

Зміни динаміки вказаного критерію з позитивної на негативну (або навпаки) та термінів переходу, обумовлених соціально-економічними коливаннями національного громадянського суспільства, що історично формується, будуть визначати часові лаги і межі циклічності розвитку на різних рівнях вітчизняного ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу статті. Економічний цикл (діловий, або бізнес-цикл), як провідна складова циклічної моделі розвитку економічної системи, складається з 4-х стадій: розширення, піку, скорочення та спаду. Фази економічного циклу визначають як правило шляхом аналізу динаміки та структури ВВП, процентних ставок, рівня зайнятості та споживчих витрат. Будь-яка економічна система зазнає постійних коливань та структурних зрушень і тому перебуває у фазі розширення, доки не досягне свого піку. Потім економічна система розвертається до спаду та входить у фазу скорочення. Через деякий час, економіка знову починає розширюватися.

Різні економічні теорії дозволяють виявити, оцінити та відслідковувати рушійні сили економічних циклів, у тому числі, умови, пов'язані з кожним етапом, що впливають на ділові та інвестиційні рішення.

Кейнсіанська теорія підкреслює роль сукупного попиту та припускає, що державне втручання є необхідним для згладжування економічних циклів. Монетаристська теорія фокусується на ролі грошової маси в рушійних циклах і виступає за сталу, передбачувану монетарну політику.

Теорія реального ділового циклу пов'язує цикли з реальними потрясіннями, такими як технологічні зміни або доступність ресурсів, ігноруючи при цьому грошові агрегати. Австрійська теорія ділового циклу припускає, що цикли є результатом надмірної кредитної експансії та штучного зниження процентних ставок центральними банками [15-18].

Монетаристи пов'язують економічний цикл із кредитним циклом, в межах якого процентні ставки (ціна боргу) впливають на споживчі витрати та економічну активність. Монетаризм припускає, що уряд може забезпечити економічну стабільність за рахунок регулювання пропозиції грошей. Центральні банки для згладжування небажаної циклічності економіки використовують такі інструменти, як процентні ставки та коригування пропозиції грошей. Зниження процентних ставок може стимулювати розширення, тоді як їх підвищення може стримати інфляцію та сповільнити економіку.

У свою чергу, Уряди використовують політику державних витрат та оподаткування, або так званого бюджетно-податкового регулювання економіки. Збільшення державних витрат або зниження податків може стимулювати зростання, тоді як скорочення витрат або підвищення податків може сповільнити його.

Кейнсіанці визнають основними детермінантами економічного циклу нестабільність інвестиційного попиту, який, у свою чергу, впливає на споживчі витрати та зайнятість. Кейнсіанський підхід стверджує, що зміни в сукупному попиті, викликані нестабільністю та мінливістю інвестиційного попиту, є основними детермінантами економічних циклів. Зростання безробіття призводить до зменшення споживчих витрат.

У фазі розширення економіка відчуває зростання протягом двох або більше кварталів поспіль. Коли економіка досягає свого максимального продуктивного виробництва, сигналізуючи про закінчення розширення, вона переходить у фазу піку. В подальшому, зайнятість та ціни на нерухомість починають знижуватися, що сигналізує про фази скорочення. У найнижчій точці ділового циклу (спад), відбувається зростання рівня безробіття та зменшення доступності кредитів.

Розширення (експансія) відбувається у період, що характеризується підвищенням економічної активності, зростанням ВВП, зниженням безробіття, зростанням споживчих витрат і збільшенням інвестицій.

Точка, коли економіка досягає найвищого рівня активності перед спадом, визначається як пік. Скорочення (рецесія) відбувається у період спаду економічної активності, падіння ВВП, зростання безробіття, зменшення споживчих витрат і скорочення інвестицій у бізнес. Найнижча точка економічної активності перед початком відновлення визначається як спад.

Наприклад, у США середній економічний цикл з 1950 року триває приблизно п'ять з половиною років, хоча тривалість цих циклів може бути різною. Провідним джерелом для визначення тривалості циклу є Національне бюро економічних досліджень (NBER) [19].

Для цілей виявлення, оцінки та прогнозування ділових циклів теоретики та практики використовують ряди економічних показників. Найпотужнішими постачальниками статистичної інформації для цих цілей є EUROSTAT [20], UNIDO Statistics Portal [21], UNCTAD [22], IMF [23], OECD [24], а також регіональні постачальники статистичної інформації.

OECD регулярно публікує глобальні перспективи щодо основних економічних показників та їхнього впливу на економічні цикли. Показники ОЕСР допомагають прогнозувати майбутній економічний розвиток. Вони надають інформацію про поточний стан економіки та напрямки її руху. Ці індикатори включають такі дані, як виробництво, будівництво, безробіття, витрати споживачів тощо [25].

Рада конференцій (Conference Board, Inc.) також надає регулярні звіти та оновлення щодо провідних економічних показників, включаючи провідні економічні індекси. До Ради конференцій входять 501 некомерційна організація, що складається з ділових кіл і дослідницьких груп. Членами організації є понад 1000 державних і приватних корпорацій та інших організацій із 60 країн [26].

В Україні провідними установами збору й обробки статистичної інформації щодо економічних і ділових циклів є Національний банк України, Державна служба статистики України, Міністерство фінансів України та галузеві і регіональні органи виконавчої влади України.

Методологічна схема аналізу циклічності розвитку економіки.

Логічна схема і алгоритм аналізу циклічної економіки передбачає різні методологічні підходи до розуміння, вимірювання та прогнозування коливань соціально-економічної активності у часі.

Спільною рисою цих підходів є те, що всі вони передбачають використання статистичних даних. Для того, щоб проаналізувати фази ділового циклу, економісти спираються на різні типи показників, які дозволяють охарактеризувати майбутнє економічної системи, її поточний стан а також провести ретроспективний аналіз. Ці методології допомагають економістам аналізувати, прогнозувати та керувати циклічною природою економіки, надаючи розуміння як короткострокових коливань, так і довгострокових тенденцій [27].

Для пояснення та прогнозування бізнес-циклів використовуються різні теоретичні моделі:

- кейнсіанські моделі, що будуються на співвідношенні сукупного попиту та пропозиції, дозволяють пояснити роль сукупного попиту в управлінні економічним циклом і вплив фіскальної та монетарної політики. Визначальним у такому аналізі є ефект мультиплікатора, що описує, як податкове навантаження може призвести до підвищення загальної економічної активності;

- монетаристські моделі, які використовуються для формування і управління грошово-кредитною політикою, дозволяють оцінити вплив грошової маси на розширення та скорочення економіки і пропагують постійне збільшення грошової маси;

- теорія реального ділового циклу (Real Business Cycle Theory, RBC) враховує реальні потрясіння і пов'язує ділові цикли із реальними потрясіннями, такими як зміни в технології або доступності ресурсів.

Основним документом у цьому контексті, на положення та висновки якого можна спиратися в процесі аналізу сучасних ділових циклів, можна вважати звіти Всесвітнього економічного форуму «Звіт про глобальні ризики», що розробляється у співпраці з Marsh McLennan і Zurich Insurance Group.

У Звіті за 2024 рік досліджуються деякі з найсерйозніших загроз, з якими людство може зіткнутися протягом наступного десятиліття, на тлі швидких технологічних змін, економічної невизначеності, потепління планети та конфліктів. Аналіз враховує довготермінові зміни в розташуванні та взаємозв'язку між чотирма системними елементами глобального ландшафту:

- траєкторії, що стосуються глобального потепління та відповідних наслідків для земних систем (зміна клімату);

- зміни в чисельності, зростанні та структурі населення в усьому світі (демографічна біфуркація);

- шляхи розвитку передових технологій (технологічне прискорення);

– матеріальна еволюція концентрації та джерел геополітичної влади (геостратегічні зрушення) [28].

Австрійська теорія ділового циклу, що досліджує кредитну експансію, припускає, що цикли є результатом надмірної кредитної експансії та штучного зниження процентних ставок центральними банками.

Для вимірювання та аналізу ділових циклів використовуються різні емпіричні методи, як то економетричні моделі¹, аналіз часових рядів², аналіз витрат і результатів³.

Вирішальне значення має розуміння впливу політичних заходів на бізнес-цикл. Фіскальна політика передбачає оптимізацію державних видатків та податкового навантаження на економіку для цілей стабілізації та забезпечення сталого розвитку. Грошово-кредитна політика перебуває у царині Центрального банку, який регулює рівень процентних ставок і пропозицію грошей, для оптимального управління національною економічною системою.

На національні бізнес-цикли впливають глобальні економічні фактори, такі як міжнародна торгівля, ситуація на глобальних фондових та фінансових ринках та геополітичні події. Зміни ринкової динаміки детермінують синхронізовані глобальні соціально-економічні коливання. Важливим також є врахування того, як різні сектори (наприклад, виробництво, послуги) і регіони реагують на бізнес-цикли. Такі оцінки допомагають зрозуміти локальний вплив економічних циклів і адаптувати політичні відповіді [29].

Висновок. Циклічна економіка характеризується періодами зростання (розширення) і скорочення (спаду) економічної діяльності. Під час розширення економіки ВВП зростає, оскільки підприємства виробляють більше товарів і послуг. Рівень безробіття падає, оскільки компанії наймають більше працівників, щоб задовольнити підвищений попит. Споживачі почуваються впевненіше та витрачають більше, що сприяє збільшенню роздрібних продажів та інших видів економічної діяльності. Компанії інвестують у нові проекти, обладнання та технології для розширення діяльності. Ціни на акції зазвичай зростають, оскільки прибутки компаній збільшу-

---

¹ Статистичні моделі, які кількісно визначають зв'язки між економічними змінними та передбачають майбутні тенденції.

² Найпопулярніший – ARIMA (інтегроване ковзне середнє з авторегресією) для аналізу циклічних моделей в економічних даних.

³ Вивчає взаємозалежності між різними секторами економіки.

ються, а інвестори почуваються більш оптимістично. Ціни на товари та послуги можуть почати зростати, оскільки попит перевищує пропозицію.

Під час скорочення економіки ВВП зменшується, оскільки підприємства скорочують виробництво у відповідь на зниження попиту. Рівень безробіття зростає, оскільки компанії звільняють працівників і заморожують найм. Споживачі стають більш обережними, скорочують витрати та більше заощаджують.

Компанії скорочують або відкладають інвестиційні плани через невизначені економічні умови. Ціни на акції зазвичай знижуються, оскільки прибутки компаній падають, а настрої інвесторів стають песимістичними. Ціни на товари та послуги можуть знизитися в міру зниження попиту.

References

1. Keynes John Maynard. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. London, Macmillan. (reprinted 2007).
2. Schumpeter, J. A. (1939). *Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*.
3. Friedman, M., Schwartz, A. J. (2008). *A monetary history of the United States, 1867-1960 (Vol. 14)*. Princeton university press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400829330>.
4. Burns, A. F., Mitchell, W. C. (1946). *Measuring business cycles*. National bureau of economic research.
5. Kydland, F. E., Prescott, E. C. (1982). Time to build and aggregate fluctuations. *Econometrica*, vol. 5, Issue 6, pp. 1345-1370. DOI: <https://doi.org/10.2307/1913386>.
6. Minsky, H. P., Kaufman, H. (2008). *Stabilizing an unstable economy (Vol. 1)*. New York, McGraw-Hill.
7. Gordon, R. J. (2004). *Productivity growth, inflation, and unemployment: The collected essays of Robert J. Gordon*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616587>.
8. Borio, C. (2014). The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt? *Journal of banking & finance*, 45, pp. 182-198. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.07.031>.
9. Borio, C., Zhu, H. (2012). Capital regulation, risk-taking and monetary policy: a missing link in the transmission mechanism? *Journal of Financial stability*, 8(4), pp. 236-251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2011.12.003>.
10. Stahel, W. (2010). *The performance economy*. Springer. DOI: <https://doi.org/10.1057/9780230274907>.
11. Stahel, W. R. (2019). *The circular economy: A user's guide*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429259203>.
12. Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green Publishing.

13. Cities Key themes 2024 – cyclical swings, structural shifts. Retrieved from <https://www.oxfordeconomics.com/resource/cities-key-themes-2024-cyclical-swings-structural-shifts/>.
14. Salman Ahmed. (2023). The economy in 2024: Something will give. Retrieved from <https://www.fidelityinternational.com/editorial/article/the-economy-in-2024-something-will-give-87af1a-en5/>.
15. McConnell, Campbell, Brue, Stanley, Flynn, Sean. (2021). *Economics : Principles, Problems and Policies*. 22st Ed. McGraw-Hill.
16. Samuelson, P., Nordhaus, V. (2014). *Economics*. Moscow, Williams. 1360 p. [in Russian].
17. Hansen, Gary D. (1985). Indivisible labor and the business cycle. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 16, no. 3, pp. 309-327. DOI: [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(85\)90039-X](https://doi.org/10.1016/0304-3932(85)90039-X).
18. Heijdra, Ben J. (2009). *Real Business Cycles. Foundations of Modern Macroeconomics*. 2nd. ed. (pp. 495-552). Oxford, Oxford University Press.
19. National Bureau of Economic Research. Retrieved from <https://www.nber.org/>.
20. Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>.
21. UNIDO Statistics Portal. Retrieved from <https://stat.unido.org/>.
22. Unctad. Retrieved from <https://unctadstat.unctad.org/>.
23. International Monetary Found. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Data>.
24. Organisation for Economic Co-Operation and Development. Retrieved from <https://stats.oecd.org/>.
25. Leading Indicators. *OECD*. Retrieved from <https://www.oecd.org/sdd/leading-indicators/>.
26. Conference Board, Inc. Retrieved from <https://www.conference-board.org/eu/>.
27. Arthur F. Burnsand, Wesley C. Mitchell. (1946). *Measuring Business Cycles*. NewYork, National Bureau of Economic Research. 560 p. Retrieved from <https://www.nber.org/system/files/chapters/c2979/c2979.pdf>.
28. Global Risks Report 2024. (2024, 10 January). Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024>.
29. Charles I. Plosser. (1989). Understanding Real Business Cycles. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3, No. 3, pp. 51-77. DOI: <https://doi.org/10.1257/jep.3.3.51>.

Надійшла до редакції: 09.09.2024 р.
Рецензовано: 02.10.2024 р.